

ΟΙ ΤΙΤΛΟΙ ΤΩΝ «ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ» ΚΑΙ ΤΟ «ΚΑΙΝΟΥΡΓΙΟ ΠΟΙΗΜΑ»:

Ὅψεις τῆς ποιητικῆς τοῦ Μανόλη Ἀναγνωστάκη

τοῦ Δημήτρη Ἀγγελάτου

Η ἀναζήτηση τῆς καιρίας, γυμνῆς λέξης, τῆς λέξης πού καρφώνεται σάν πρόμα γιά νά «μὴν [τὴν] πάρει ὁ ἄνεμος», συνέχει τὴν ποιητικὴ τοῦ Μανόλη Ἀναγνωστάκη, ἔτσι ὅπως αὐτὴ ἀναπτύσσεται στὸν «κανόνα» τοῦ ποιητικοῦ ἔργου του, στὸν τόμο δηλαδή *Τὰ Ποιήματα 1941-1971* (1971)¹ ὁ ἀποφασιστικὸς ὡστόσο διάμεσος τῆς σπειροειδοῦς πορείας, ἡ ὁποία ὁδηγεῖ ἀπὸ τὸ ποίημα ποιητικῆς «Τὸ καινούριο τραγούδι» τῶν *Ἐποχῶν* (1945) στὸ «Ποιητικὴ» τοῦ *Στόχου* (1971) καὶ ἀντίστροφα, ἀπὸ τὴν ἀνάγκη δηλαδή, ὅπως ἐπισημαίνει ἡ Φραγκίσκη Ἀμπατζοπούλου,² νά «ξαναοριστεῖ ὁ ρόλος τοῦ ποιητῆ, νά ξαναοριστοῦν οἱ λέξεις, νά ξαναοριστεῖ ἡ σελίδα»³ στὴν κατάκτηση τῆς λέξης πού δέν «φλυαρεῖ»,⁴ τῆς λέξης πού γίνεται ἓνα μὲ τὴν πράξη, μέσα στὴ «νέα» διάσταση τοῦ λευκοῦ διαστήματος τῆς σελίδας, εἶναι ἡ *Σιωπὴ*.

Ἡ ἀμφιβολία γιά τὴν ἐπάρκεια τοῦ λόγου τῆς ποίησης μπροστὰ στὸ συνταρακτικὸ φορτίο τῆς ἀνθρώπινης ἐμπειρίας προοικονομεῖ ὃ ἓνα ποίημα ὅπως τὸ «*Στὸν Νίκο Ε...1949*»⁵ τὸ «μέγα διάστημα» τῆς *Σιωπῆς*, ὡς τὴν ἀναγκαῖα ἐκείνη συνθήκη γιά νά μπορέσει ἡ ποίηση νά θρεῖ τὴν ἐπαφὴ τῆς μὲ τὰ πράγματα τοῦ ἀνθρώπου, μὲ ὃ, τι αὐτὸς ποιεῖ νά τῆς προσπορίσει⁶ ὁ παρενθετικὸς καταληκτικὸς στίχος τοῦ ποιήματος: «(Μά ποῖός μὲ πόνο θά μιλήσει γιά ὀλα αὐτά;»)⁷ διανοίγει στὸ κρίσιμο σημεῖο τῆς μέσω τῶν *Παρενθέσεων* μετάβασης στὶς *Ἐποχές 3* (1951), ὅπου καὶ συμπληρώνεται ἡ παρὴ γνῶση⁸ τῆς νοβελιστικῆς περιπέτειας ἀπὸ τὴν πρῶμη ἐφηβεία στὴν πρῶμη ὠριμότητα,⁹ μιά προοπτικὴ πού θά γίνει εὐκρινέστερη στὴ *Συνέχεια* (1954): στὴν ἀρχὴ τῆς συλλογῆς αὐτῆς τὰ «[...] ποιήματα χωρὶς ἤχους καὶ λέξεις»,¹⁰ στὸ τέλος ἡ ποίηση πού «[...] δέν εἶναι ὁ τρόπος νά μιλήσουμε, / Ἀλλὰ ὁ καλύτερος τοῖχος νά κρύψουμε τὸ πρόσωπό μας».¹¹

Δέν εἶναι μόνο ἡ ποίηση, ἀλλὰ καὶ ὁ λόγος γενικότερα πού καλοῦνται ἐπατακτικὰ στὸ «Αὐτοὶ δέν εἶναι οἱ δρόμοι...», ἀμέσως μετὰ τὸ ἐναρκτήριο ποίημα τῆς συλλογῆς, νά σιωπήσουν, πληρώνοντας ἓνα ἀκριβὸ τίμημα μέσα στὸν τερατώδη κόσμο τῶν τυφλῶν ἐπιγόνων, τῶν πανομοιότυπων ἀνθρωποειδῶν (τύμπανα, ἀγρίμια καὶ κρύπτες τὰ καθρωτικὰ «σήματα» αὐτοῦ τοῦ κόσμου¹²) ὅπου ἀναθεματίζεται ὁ «ξένος», ὁ κάθε «ἀγνώστος» πού ἐπιστρέφει μὲ τὸ δικό του πρόσωπο:

«Αὐτοὶ δέν εἶναι οἱ δρόμοι πού γνωρίσαμε
Ἄλλοτριο πλήθος ἔρπει τώρα στὶς λεωφόρους
Ἀλλάξαν καὶ τῶν προαστίων οἱ ὀνομασίες
Ἐψώνονται αἶσουλα στὰ γήπεδα καὶ στὶς πλατείες.
Ποιὸς περιμένει τὴν ἐπιστροφή σου; Ἐδῶ οἱ ἐπίγονοι
Λιθοβολοῦν τοὺς ξένους, θύουν σ' ὀμοιώματα,
Εἶσαι ἓνας ἀγνωστος μες στὸ ἀγνωστο ἐκκλησίασμα
Κι ἀπὸ τὸν ἀμβώνα ἀφορίζουνε τοὺς ξένους
Ρίχνουνε στοὺς ἀλλόγλωσσους κιάτρες.
Ἐσὺ στοὺς σκοτεινοὺς διαδρόμους χάσσο
Στὶς δαιδαλῶδεις κρύπτες πού δέν προσεγγίζει
Οὔτε φωνὴ ἀγρῆμιου ἢ ἤχος τυμπάνου
Ἐκεῖ δέ θά σέ θροῦν. Γιατί ἂν σ' ἀφορίσουν
Κάποιοι — ἀναπόφεικτα — στὰ χεῖλη τους θά σέ

προφέρουν

Οἱ σκέψεις σου θ' ἀλλοιωθοῦν, θά σέ ἠμῆσουν.
Μέ τέτοιες προσιτές ἐπιτυχίες θά ἠττηθεῖς.
Τεντώσου ἀπορροβήτοντας τῶν λόγων σου τὴν

πανοπλία

Κάθε ἐξωτερικὸ περίδημά σου περιττό
Καὶ τῆς *Σιωπῆς* τὸ μέγα διάστημα, ἔτσι.
Τεντώσου νά πληρώσεις συμπαγῆς».¹³

Ἡ *Σιωπὴ* τῆς ποίησης, ἡ μᾶλλον ὀσες λέξεις ἔμειναν κρυμμένες στὸ σκοτεινὸ δωμάτιο τοῦ τελευταίου ποιήματος τῆς συλλογῆς («Ἐκεῖ...»), (ἀνά)μέσα σέ εὐτελεῖ, ἀχρηστα πλέον πράγματα, προσφέρουν ἓνα εἶδος σοφίας, πού δέν εἶναι προσιτὴ σέ ὀλους καί, τὸ σπουδαιότερο, εἶναι προορισμένη νά μείνει στὰ θαθιά, στὰ πυκνά νερά τοῦ ὑπόνομου:

«[...] Ἐκεῖ θά τὰ θρεῖς
Κάπου — ἀπ' τίς βαλίτσες καὶ τὰ παλιοσίδερα
Ἀπ' τὰ κομμένα καρφιά, δόντια ὀκισμένα,
Καρφίτσες στὰ μαξιλάρια, τρύπες κορνίζες,
Μισοκαμμένα ξύλα, τιμόνια παραθύρων.
Θά μείνεις λίγο μέσα στὸ φῶς
Ἐπειτα θά σφαλίσεις τὰ παράθυρα
Προσεχτικὰ τίς κουρτίνες
Ξεθαρρεμένα τὰ ποντίκια θά σέ γλείφουν
Θά σκοτεινιάσουν οἱ καθρέφτες
Θ' ἀκινήσουν οἱ γλόμποι
Κι ἐσὺ θά πάρεις τὸ κλειδί

Και μέ κινήσεις βέβαιες χωρίς τύψεις
Θ' αφήσεις να κυλήσει στον υπόνομο
Βαθιά-βαθιά μες στά πυκνά νερά.

Τότε θά ξέρεις.

(Γιατί η ποίηση δεν είναι ο τρόπος να μιλήσουμε,
'Αλλά ο καλύτερος τοίχος να κρύψουμε το πρόσωπό
μας)»¹²

Φαινομενικά άσημαντα, άδεια πράγματα-λέξεις, πού ή σιωπή τους όμως δεν μπορεί να έννοηθεί ως παραίτηση πρόκειται για εκείνη τή σιωπή πού ήδη από τις Έποχές είναι σέ θέση να «μιλάει» (: «Η σιωπή μου θά λείει [...]»¹³), άρθρώνοντας ένα λόγο υποκειμενο σέ συνεχή διαπραγμάτευση. Η Σιωπή φαίνεται να είναι εκείνος ο διαυλος πού αξιάνει τήν άκέραια τιμή των λέξεων του ποιήματος μέσα από τή γέα διάταξή τους,¹⁴ και δι' αυτών τό ίδιο τό ποιήμα-γεγονός, τό ποιήμα πού πλέον δεν γράφεται αλλά μιλιέται,¹⁵ πού άρα μπορεί να είναι ή «Πράξη».

Η άκέραια τιμή τής λέξης στήν ποιητική του 'Αναγνωστάκη κατακτάται μέσα από τήν έσοχατη γυμνότητά της, έτσι όπως αυτή πολεμικά δρίζεται στή Συνέχεια 3, στό ποίημα «Όλο και πού γυμνά...»,¹⁶ όταν μ' άλλα λόγια ή λέξη άποκτά ως σχεδόν άθέατη κοινή, κοινότατη λεπτομέρεια, ένα δυσανάλογο μέ τά ανθρώπινα μέτρα βάρος, προσορισμένο για εκείνη τήν άρχική «ζυγαριά τής μνήμης»,¹⁷ όπου τά παραδεδομένα και κατοχυρωμένα μεγέθη άποδεικνύονται μέ τόν τρόπο τής καρωατακτικής σάτιρας (: «Μικρή άσυμφωνία εις Α μεϊζόν»¹⁸), κούφια μιά «αϊμάτινη/ Σκοτωμένη κηλίδα/ Πάνω στό μικροσκόπιο», μιά γυμνή «μονάδα», φέρει τό έκρηκτικό εκείνο φορτίο του τελευταίου λόγου, του «τελευταίου στίχου», πού άπαγορεύει άποιοδήποτε είδους σύνθεση, πού άποστρέφεται μέ άδιωλαξία τήν όλοποιητική χίμαιρα:

Δέν υπάρχει ή πληθώρα αλλά τό ένα
Όχι τό: έν τό πάν, τά κεφαλαία γράμματα
Αυτό πού λέν Αιώνιο ή Μεγάλο ή όπως άλλιώς
Τό άναλλοίωτο αίμα τής κυκλοφορίας
Του νευρικού συστήματος ο ύψηλός τόνος
Δέν υπάρχει τό σύνολο αλλά ή μονάδα
Αυτή ή χαινουσα όπή πού μέσα της ριζώνει
Ριζώνει άτέρμονα ο φοβερός κοχλιάς
Σέ μιά έγκοπή του μυστική να φυτευτεί
Ο τελευταίος σου στίχος και να μείνει.
'Αδιάλλαχτος, άπρόσιτος, έτοιμος πάντα.
Χωρίς δυνατότητες καρπού
Χωρίς δυνατότητες σήψευς».¹⁹

Στά ποιήματα του Στόχου, ιδιαίτερα όμως στό «Ποιητική», τό «'Απολογία νομοταγούς», τό «If...» και τέλος στό «Κριτική», φαίνεται τί κάνουν πλέον μέ τήν όμιλητική τους σιωπή ή «αϊμάτινη/ Σκοτωμένη κηλίδα», ή γυμνή «μονάδα», ή ο «τελευταίος [...] στίχος» πού μένει «'Αδιάλλαχτος, άπρόσιτος, έτοιμος πάντα./ Χωρίς δυνατότητες καρπού/ Χωρίς δυνατότητες σήψευς» οι «γυμνές» λέξεις πού «μιλούν» έν σιωπή συνταρακτικά και μέ πόνο (: «Στόν Νίκο-Ε...1949») για ό,τι υπάρχει στά βαθιά ή είναι άθέατα χαραγμένο στόν τοίχο (του ποιήματος «'Εκει...»), άναλαμβάνουν «δρθεις [...] σάν άλεξιμέρανο» τή δράση.

Η δράση των λέξεων είναι άκαριαία: «πρόκες»²⁰ πού καρφώνονται στή σελίδα από τό χέρι-σφυρί του ποιητή μέ

τρόπο άναρμόδιο, άνθυγεινό, πλήρως «άντιποιητικό», πέραν τής (άντεστραμμένης) όμολογίας του νομοταγούς ποι-

1. Μανόλης 'Αναγνωστάκης, *Τά Ποιήματα 1941-1971*, Σαγμή, 'Αθήνα, 1985 [3η 'η έκδ.: Θεσσαλονίκη, 1971].

2. Φραγκίσκη 'Αμπατζοπούλου, «Τό ΥΓ. του Μανόλη 'Αναγνωστάκη. Η ποίηση έξω από τή σελίδα», *Γράμματα και Τέχνες* 25 ('Ιανουάριος 1984), σ. 13-17.

3. 'Ο.π., σ. 15.

4. «Μέσα σ' ένα στίχο πόση φλυαρία»: Μανόλης 'Αναγνωστάκης, *ΥΓ.*, Νεφέλη, 'Αθήνα, 1922, 17.

5. «Φίλοι

Πού φεύγουν

Πού χάνονται μιά μέρα

Φωνές

Τή νύχτα

Μακρινές φωνές

Μάνας τραλής στους έρημους δρόμους

Κλάμα παιδιού χωρίς άπάντηση

'Ερείπια

Σάν τρωπημένες σημαίες.

'Εφιάλτες,

Στά σιδερένια κρεβάτια

'Όταν τό φως λιγοστεύει

Τά ημερολόγια

(Μιά ποιός μέ πόνο θά μιλήσει για όλα αυτά;)

: *Τά Ποιήματα...*, 76.

6. Βλ. τό ποίημα «'Επίλογος»: *Τά Ποιήματα...*, 99 «|...| Στά θλιβερά τραγούδια τους φύτρωσε ένας λωτός/ Νά γεννηθούμε στό χυμό του έμεις πού νέου»: δ.π.

7. Βλ. όσα σημειώνω σχετικά ο Δ.Ν. Μαρωνίτης: *Ποιητική και πολιτική ήθική. Πρώτη μεταπολεμική γενιά. 'Αλεξάνδρου-Αναγνωστάκης-Παπαίου, Κέδρος, 'Αθήνα, 1976, 36.*

8. Βλ. τό ποίημα «'Ηρθες όταν έγώ...»: *Τά Ποιήματα...*, 104.

9. Βλ. τό ποίημα «'Όταν άποχαιρέτησα...»: *Τά Ποιήματα...*, 129.

10. Βλ. τά ποιήματα του Καρωατάκη «'Είς 'Ανδρέαν Κάλδον» (: «|...| 'Αλλά τό θεός ένάουμα/ ή φωνή σου δεν είναι/ τώρα πλέον. Μάς έρχεται μακρινός και παράταιρος/ ήχος τυμπάνου») και «'Υποθήκαι» (: «|...| 'Όταν άκούσεις ποδοβολητά/ λυκών, ο θεός μαζί σου! / Σατλώσου χάμου μέ μάτια κλειστά/ και κράτησε τήν πνοή σου. // Κράτησε κάποιον τόπο μυστικό, / στόν πλατό κόσμο μιά θέση. |...|»): Κ.Γ. Καρωατάκης *Τά Ποιήματα (1913-1928)*, (επιμέλ.: Γ.Π. Σαββίδης), Νεφέλη, 'Αθήνα, 1992, 158 και 166 άντιστοιχα.

11. «'Αυτοί δεν είναι οι δρόμοι...»: *Τά Ποιήματα...*, 105-106.

12. 'Ο.π., 118-119.

13. Βλ. τό ποίημα «Θά 'ρθει μιά μέρα...»: *Τά Ποιήματα...*, 14-15 «Θά 'ρθει μιά μέρα πού δε θά 'χουμε πιά τί να πούμε/Θά καθόμαστε άπέναντι και θά κοιταζόμαστε στά μάτια/ 'Η σιωπή μου θά λείει: Πόσο είσαι όμορφη, μιά δε βρισκω άλλο τρόπο να σ' τό πώ |...|»: δ.π., 14.

14. Βλ. τό ποίημα «'Όταν άποχαιρέτησα...»: *Τά Ποιήματα...*, 128-129 «|...| Πώς τόσα πρόσωπα να γίνουν αριθμοί/ Και τόσα γεγονότα άλλά βιβλία/ Χωρίς τήν έννόηση νέας διάταξης στοιχείων/ Χωρίς μιά νέα μήση πού θά σαρώσει τήν αύλαία/ Σαίχοντας βίαια στά όδο τό σάπιο μήλο/ Νά επιστρέφουν τ' άγια στους σκύλους, τά βρέφη στίς μητρες// Κι δρθια ή Πράξη σάν άλεξιμέρανο»: δ.π., 129.

15. Βλ. τίς σχετικές παρατηρήσεις τής Φραγκίσκης 'Αμπατζοπούλου: «Τό ΥΓ...», 16-17.

16. «'Όλο και πού γυμνά/ 'Όλο και πού άναρθρα/ 'Όχι πιά φράσεις/ 'Όχι πιά λέξεις/ Γραμμάτων σύμβολα/ 'Αντί για τό σώμα τό νύχι/ 'Ακόμα πού πολό: μιά αϊμάτινη/ Σκοτωμένη κηλίδα/ Πάνω στό μικροσκόπιο»: *Τά Ποιήματα...*, 148.

17. Βλ. τό ποίημα «'Απροσδιόριστη χρονολογία»: δ.π., 12-13.

18. Βλ.: Κ.Γ. Καρωατάκης *Τά Ποιήματα...*, 172.

19. Τό ποίημα «Δέν υπάρχει ή πληθώρα...»: *Τά Ποιήματα...*, 154.

20. Βλ. τό ποίημα «Ποιητική»: δ.π., 159 «|...| Σέρω: κρηόγματα και σπητορείες πάλι, θά πεις./ Ε ναί λουτόν! Κρηόγματα και σπητορείες. // Σάν πρόκες κρέπαι να καρφώνονται οι λέξεις./ Νά μήν τίς παίρνει ο άνεμος»: δ.π.

ητή (: «'Απολογία νομοταγούς»²¹). Ένα δῆμα παρακάτω, στο τέλος όμως, λίγο πριν από τον «'Επίλογο», πού κλείνει και ταυτόχρονα ανοίγει (ή σπειροειδής κίνηση) τό ποιητικό έργο του 'Αναγνωστάκη, βρίσκεται ο ποιητής ό οποίος, αφού αναγνωρίσει μέ διφωγικό τρόπο (κάνοντας δηλαδή τίς λέξεις του ποιήματος «lf...»,²² από τό άποτρεπτικό «Φτάνει» μέχρι τό τέλος, νά «μιλοῦν» δύο φορές²³), ότι τά ποιήματα δέν μπορούν νά γίνονται μέ τή «θεματογραφία», περνάει άνατρεπτικά στοί ποιήμα «Κριτική», στην ύλοποίηση αυτής τής παραδοχής, σφυροκοπώντας άσταμάτητα στοί ίδιο πάντα άμόνι τίς πρόκες του (αυτές αίφνης πού συνιστοῦν άνάμεσα σέ άλλα, τό «άχρηστο» θεματικό ύλικό του «lf...»):

«...Και βασικά, λείπουν οι προεκτάσεις
Αυτή ή γοητευτική άσάφεια πού υποβάλλει
Δεύτερα πλάνα και άπρόσμενες προοπτικές
Πού θέτει θέματα έρμηνείας, συζητή, ων,
Υποδηλώνει δομές και άποκαλύπτει ούσίες
Λείπει ή παρθενικότητα στην έκφραση, τό α λ λ ο
'Εν τέλει ή πρισματικότητα των πραγμάτων —λες
Κι έχετε στοί χέρι ένα σφυρί και σαν τούς γύφτους
Σφυροκοπάτε άδιάκοπα στοί ίδιο άμόνι.

—Σάν τούς γύφτους

σφυροκοπάμε
άδιάκοπα
στοί ίδιο άμόνι».²⁴

Αυτή ή «ταπεινή τέχνη χωρίς ύφος», πού σφυρηλατείται μονότονα στοί άμόνι του γύφτου (μονίμως άπόδλητου κοινωνικού στοιχείου) για νά άποκτήσει τήν άπαιτούμενη σκληρότητα τής πρόκας και μαζί μέ αυτήν (γιατί είναι άλληλένδετες) τήν κρυμμένη σοφία για τόν άνθρωπο και τή ζωή του, σπηρίζεται στοί διάλογο τής «γυμνής» λέξης του ποιήματος μέ ό,τι μένει στοί βάθος τής ή ποιητική του 'Αναγνωστάκη κατευθύνεται από λέξεις πού τελούν σταθερά υπό διαπραγμάτευση, από άπλές, κοινές λέξεις πού αφήνουν ωστόσο τό περιθώριο στους ενδιαφερομένους νά «άκούσουν» τόν καλά κρυμμένο λόγο τους.

'Αν εύλογα θά μπορούσαμε νά υποθέσουμε ότι οι «γυμνές» λέξεις διατάσσονται σέ όλο τό μήκος και πλάτος των ποιημάτων, ό ίδιος έντοσίτους ό ποιητής ύποδεικνύει στοί Περιθώριο '68-'69, και έπαναλαμβάνει δεκατέσσερα χρόνια άργότερα στοί ΥΓ., τόν τόπο ή καλύτερα τήν άρένα του διαλόγου (αφού ή διαπραγμάτευση μεταξύ βάθους και «έπιφάνειας» κάθε άλλο παρά έφησυχαστική είναι):

«Οί τίτλοι στα Περιεχόμενα άμα τούς διάβαξες στη σειρά, φτιάχναν ένα καινούριο ποιήμα — τό πού όμορφο ποιήμα, χωρίς λόγια περιττά, χωρίς φιλολογία, χωρίς φτιασίδα».

'Αν, όπως σημειώνει ό Δ.Ν. Μαρωνίτης, τά 124 σπαράγματα του ΥΓ. είναι δυνατόν, εκτός από στίχους «πού δέν χώρεσαν σέ κάποιο συγκεκριμένο και τελειωμένο ποιήμα» ή για «ποιητικούς πυρήνες πού δέν μπόρεσαν νά αναπτυχθούν σέ σώμα ποιήματος», νά άποτελοῦν «έπιγενόμενα σχόλια, είτε στοί σύνολο είτε σέ κεφάλαια τής προηγούμενης δημοσιευμένης ποιητικής παραγωγής, τά όποια προσφέρονται έξ ύστερου ως βοηθητικά όδόσημα στον επίμονο αναγνώστη τής πώλησης του Μανόλη 'Αναγνωστάκη»,²⁶ ή έπιμονή του ποιητή (τό σχόλιό του για τούς τίτλους στα Περιεχόμενα άνήκει στα έπτά εκείνα σπαράγματα πού με-

ταφέρονται από τό Περιθώριο '68-'69 στοί ΥΓ.) έχει σαφή στόχο: οι αναγνώστες τής πώλησης του καλούνται νά διαβάσουν στους τίτλους των ποιημάτων του ένα άκέραιο «γυμνό» ποιήμα-γεγονός, πού δέν είναι δυνατόν νά όριστικοποιηθεί, πού είναι συνεχώς (κάθε φορά πού τό διαβάξει κανείς) υπό διαμόρφωση 'Ισχυρότατοι πόλοι έλξης, οι τίτλοι φαίνεται νά διαθέτουν κατ' άποκλειστικότητα τήν άπαραίτητη εκείνη διαπραγματευτική ισχύ και έγκυρότητα πού επιτρέπει (μιας και εκεί συμπυκνώνεται δραματικά ό διάλογος) νά διαφανεί τό βάθος πεδίου των «γυμνών» λέξεων.

Θά έλεγε λοιπόν κανείς ότι ή θεματοποίηση εκ μέρους του 'Αναγνωστάκη ενός όρισμένου τρόπου νά «άξιοποιούνται» οι τίτλοι στην πώληση επιβάλλει τή διπλή άνάγνωσή τους. Οί τίτλοι διατηρούν μέν τήν τυπική μορφή και ταυτότητά τους, βρίσκονται όμως πολύ μακριά από τό νά άποτελοῦν έξαρτήματα, τίς «είσοδους» άς πούμε, του οικοδομήματος' αντίθετα, δεσμεύουν στην επικράτειά τους μέ τρόπο ύπονομευτικό για τή συνήθη έκδοχή τής λυριτικής πώλησης (όπου οι τίτλοι πληροφοροῦν για τή θεματική ή ρηματική²⁷ ιδιαιτερότητα του ποιήματος) ό,τι πολυτιμότερο μπορεί νά περικλείει μέσα του αυτό τό οικοδόμημα, καρπό άσφαλώς του επικίνδунου και όδύνηρου άγώνα των λέξεων, διασαλεύοντας έτσι τήν τάξη των παραδεδομένων και εγκαθιδρύοντας τήν ίδια στιγμή τήν ύλοποιημένη πλέον «έπινόηση νέας διατάξης στοιχείων»²⁸: οι τίτλοι άναλαμβάνουν τόν πρωταγωνιστικό ρόλο, ό όποιος όμως καταξιώνεται μόνο στον συνταγματικό άξονα, όταν δηλαδή από κοινού διηγηθούν τήν ιστορία των «κατακτήσεων» τους.

Σ' αυτό τό πλαίσιο συμφραζομένων παρακάμπτεται τό ζήτημα του «δύσκολου» τίτλου, που υποχρεώνει τόν αναγνώστη νά καθυστερήσει τό πέρασμά του στο κείμενο (καί πολλές φορές οφέλλεται μάλλον σέ άδέξιες επιλογές εκ μέρους των ποιητών, και όχι σπάνια εκδοτών ή άλλων τρίτων) άφου έδώ δέν τίθεται θέμα διεκδίκησης ως προς τήν κυριότητα δσων «λέγονται» στο ποίημα. Σέ αντίθεση μέ τόν «δύσκολο» τίτλο που ξσαντλείται στον παραδειγματικό άξονα, στο ποίημα δηλαδή μέ τό όποιο συνδέεται στήν τυπωμένη σελίδα, οι τίτλοι, όπως τους έλαμβάνει ό 'Αναγνωστάκης, μεταφέρουν ό καθένας τήν κατακτημένη σοφία τους από τή στενή λωρίδα (τήν άρένα του διαλόγου) τής σελίδας που τους αναλογεί στον εκ παραδόσεως όριοθετημένο οικείο τους χώρο (στά «Περιεχόμενα»), άρθρώνοντας εκεί, σ' έναν δεύτερο πλύν κρίσιμο χρόνο, τόν δικό τους λόγο, τή δική τους ιστορία.

Ώριμος καρπός τής ποιητικής σοφίας του 'Αναγνωστάκη, τό νέο είδος ποίησης, που αυτός προτείνει στο μέλλον, άνασυνθέτει και προωθεί τή σταθερά επίκαιρη, σαράντα χρόνια μετά, ύποθήκη τής «ταπεινής τέχνης χωρίς ύφος»²⁹ οι ειδολογικές επιπτώσεις αυτής τής προοπτικής που χαράζει ή ποιητική του 'Αναγνωστάκη μένουν προς διερεύνηση.

21. Τό ποίημα: δ.π., 165.

22. 'Ο.π., 168-169.

23. «[...] (Φτάνει. Μ' αυτά δέ γράφονται τά ποιήματα. Μήν επιμένεις. / Άλλον άέρα θέλουν για ν' άρέσουν, άλλη "μετουσίωση". // Τό παραρτήμα στή θεματογραφία): δ.π., 169.

24. 'Ο.π., 175.

25. Μανόλης 'Αναγνωστάκης, *Τό Περιθώριο '69-'69*, Σπυγή, 'Αθήνα, 1985 [2η 1η έκδ.: Πλειάς, 'Αθήνα, 1979], 31, και ΥΤ..., 31.

26. Δ.Ν. Μαρονίτης, «Τό ΥΤ, του Μανόλη 'Αναγνωστάκη», *Τό Βήμα* (25.12.1992) τώρα στον σύμμεκτο τόμο: *Γιά τόν 'Αναγνωστάκη. Κριτικά κείμενα* (επιμέλ.: Ν. Βαγενάς), Αιγαίον, Λευκωσία 1996, 192-198' τά παραθέματα: 195.

27. Για τή διάκριση αυτή αλλά και τά γενικότερα ζητήματα περί τίτλων, βλ. τό συνθετικό έργο του G. Genette: *Seuils* (Seuil, Paris 1987) όπου και ειδικότερη βιβλιογραφία.

28. Βλ. τό ποίημα «Όταν αποχαιρέτησα...»: δ.π., 129.

29. «[...] (Ταπεινή τέχνη χωρίς ύφος, / πόσο άργά δέχομαι τό διδάγμα σου) / Όνειρο ανάγλυφο, θα' ρθώ κοντά σου / κατακορύφως» (: «Εμβατήριο πένθιμο και κατακόρυφο»: Κ.Γ. Καρυωτάκης *Τά Ποιήματα...*, 174).

